

TANÍTÁSOK A FOGYATÉKOSSÁGRÓL

AZ ÁBRAHÁMI VALLÁSOK SZENT KÖNYVEINEK FOGYATÉKOSSÁGKÉPE

HUSVÉTH LAURA

Absztrakt

Az írás Berzsenyi Emese vallástörténész legújabb munkáját mutatja be, amely összehasonlító, átfogó képet ad az ábrahámi vallások tanításairól arra vonatkozóan, hogyan viszonyultak a fogyatékosághoz, a fogyatékosággal élő személyekhez, és mit hirdettek/mondtak/tanítottak róluk. Minél régebbi és szélesebb körű egy vallás társadalmi tanítása, annál nehezebb feltárni deformálódott szegmenseit, majd megújult/letisztult formájában visszailleszteni a tanítást a kultúrába. A könyv modern kori kitérői leginkább e folyamat bemutatását, illetve szükségzerű igazolását szolgálják.

Kulcsszavak: zsidóság, kereszténység, iszlám, fogyatékoság

Kevés olyan szó van, mely annyira megéri a lelkünket, mint a fogyatékoság. Ennek hallatán vagy éppen láttán nincs olyan ember, akinek ne lennének vele kapcsolatban érzései. Ez lehet együttérzés, sajnálat, félelemből – az ismeretlen, kényelmetlen helyzetből – adódó elutasítás. A fogyatékoság kifejezés egyrészt védelmet, támogatást és segítséget nyújt, másrészt megbélyegzést, diszkriminációt és címkézést jelent.

Mi áll pontosan e kifejezés mögött? A fogyatékoságot minden korban a társadalom normái és relativizáló tényezői határozzák meg. Az, hogy ezeknek a normáknak miként kell teljesülniük és mit tekintenek fogyatékoságnak egy társadalomban, az mindenkor a ki nem mondott és törvényesen kialakított normáktól és értékektől függ. Kijelenthetjük hát, sem maga a fogalom, sem annak tartalma nem volt állandó az emberiség történetében.

Napjainkban a magyar szóhasználatban általánossá vált „fogyatékos ember, fogyatékos személy” elnevezést többek között a „sérült”, „akadályozott”, „korlátozott munkaképességű”

kifejezések használata váltja fel. A köznevelés területén a „sajátos nevelés” használata vált általánossá, amelyet a közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvénnyel vezettek be, de a „kiemelt figyelmet igénylő” és a „sajátos nevelési igényű” gyermek, tanuló kifejezések valójában a közoktatási törvény 2003-tól hatályos fogalomhasználata nyomán terjedtek el és kerültek be az általános és szakmai szóhasználatba. A sajátos nevelési igényű gyermekek, fiatalok körét bizonyos többlétszolgáltatások iránti igényük alapján határozhatjuk meg, amennyiben esetükben speciális nehézségek állnak fenn a tantervi programok teljesítése terén. Ezeket az igényeket veszik figyelembe oktatásuk, tanulásuk támogatása érdekében (Meggyesné, 2008).

A fogyatékossgal érintett személy átlagtól való eltérését gyakran problémának tekintik, ami társadalmi kirekesztéshez, valamint az alapvető orvosi ellátáshoz és rehabilitációhoz való hozzáférés hiányához vezet. Az e területre vonatkozó statisztikákat azonban differenciáltan kell szemlélni. Például az európai országokban a prenatális diagnosztika lehetőségei folyamatosan fejlődnek. Ez azt jelenti, hogy a születendő gyermek esetleges értelmi, testi rendellenessége már nagyon korán és pontosan megjósolható. Ugyanakkor a fogyatékos személyeknek nyújtott technikai segédeszközök, megfelelő rehabilitációk a szegénységben, nehéz helyzetben élők számára a világ számos országában hiányoznak vagy megfizethetetlenek. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) becslései szerint a fejlődő országokban körülbelül húszmillió embernek van szüksége kerekesszékre, de az nem áll rendelkezésre (Menschen, é. n.).

Ha fogyatékossgáról és ezzel kapcsolatban hitről beszélünk, akkor úgy vélem, mindannyian keresők vagyunk. Ez pedig belső meggyőződésünkből, hitvallásunkból vagy éppen szkepticizmusunkból adódik. Kétségtelen, hogy a vallás és a tudomány bizonyos pontokon még mindig nehezen közelít egymáshoz. „A Biblia bármely mondatán szabad elgondolkodni, töprengeni, kételkedni, értelmezni, magyarázni, hinni benne vagy tagadni – de megváltoztatni nem szabad! Nem azért, mert kanonizált, kinyilatkoztatott szöveg, hanem tisztességből” (Popper, 2004: 14).

Berzsenyi Emese doktori disszertációjából írt, *Kiválasztott vagy megbélyegzett? – Tanítások a fogyatékossgáról: a zsidóság, a kereszténység és az iszlám szent könyvei szerint* című kötete az ábrahámi vallásokat és antropológiai szemléletüket, téziseiket hivatott bemutatni, kiemelten a fogyatékossgág témakörébe sorolható esetek aspektusát. Már az alcímből kitűnik, hogy nem egy általános megközelítésű tudományos kutatás beszámolóját olvashatjuk, hiszen egyszerre jelenik meg benne a három vallás vonatkozó tanításainak ismertetése a fogyatékos személyek társadalmi helyzetére, nevelésükre, életük további lehetőségeire vonatkozóan.

A borítón elhelyezett kép, *A Krisztusgyermek imádása (Adoration of the Christ Child)* a címet és a tartalmat is nyomatékossítja, mivel egyidejűleg válik láthatóvá a „más” (a Down-szindróma tüneteit mutató angyal jelenléte) és Jézus születése mint az elfogadás és a mindenki számára megadatott megváltás jelképe. A kép 1515 körül készült. Ismeretlen alkotója a gyermek születését éjszakai fényviszonyok között ábrázolja. A festmény témája a középkori misztikában gyökerezik: a rendalapító Svéd Szent Brigitta (1302–1373) halála előtti utolsó látomását ábrázolja. Az újszülött a földön fekszik, és erős fényt sugároz a körülötte levőkre. A mellette térdeplő és felé hajló szőke hajú nőalak egyes értelmezések szerint Brigittára utal, aki írásaival és tetteivel egész életében törekedett arra, hogy „Krisztus iránti odaadását Szűz Máriával való azonosulásával” fejezze ki. A kép keletkezésének időszakában, a 15–16. század fordulóján a Brigitta-nővérek rendje képviselte alapítójának azt a törekvését, hogy az ő útját követve Jézus Krisztus spirituális édesanyjaként éljenek (Magyar, 2018: 72).

Amennyiben Mózes első könyvének 1,26 verse alapján az istenképiséget vesszük alapul – azaz hogy Isten a saját képére és hasonlatosságára formálta az embert –, látni fogjuk, hogy a betegség és fogyatékoság csak a teremtmény sérülékenységet és mulandóságát jelenti, de nem változtatja meg a belső megfeleléség minőségét és értékét. Hiszen az ember saját magát sem képes teljes mértékben megérteni és megismerni, hogyan lehetnénk hát jogosultak másokat megítélni? Ami az emberi megismerés folyamatában nyilvánvaló lehet, az csak annyi, amennyit az ember képes önmagából a külvilág számára kinyilvánítani, megmutatni.

A fentebb említetteken túl a kötet olyan átfogó ismereteket foglal együvé, illetve hasonlít össze, melyeket ebben a formában nem lelhetünk fel semmilyen szakirodalomban. Efféle elemzés most jelent meg először. A szerző megismertet a zsidóság, a kereszténység és az iszlám szent könyvei által megfogalmazott embereszménnyel, miközben szem előtt tartja annak az időszaknak az ismérveit, amelyben az adott vallás létrejött. E doktori munka a neveléstudomány történeti diszciplinájának keretében jött létre és annak egyik határterületét, a fogyatékos személyek életének és nevelésének történeti oldalát vizsgálja. A neveléstudomány stúdiuma alatt, vallástörténeti alapon összeállított, fogyatékoságtörténetről szóló doktori munka kiemelte a keresztény társadalmi tanítás fogyatékos személyekre és a fogyatékoság tényére vonatkozó szentírási részleteit.

A könyv kilenc nagy fejezetre oszlik, melyeket több alfejezet tagol, így segítve az eligazodást mindhárom vallásban. Azt, hogy e mű mennyire időszerű, mi sem bizonyítja jobban, mint ez a gondolat: „Minden társadalmat szemléletesen jellemez a múltjához (öreg), a jelenéhez (például súlyos betegekhez, a fogyatékosággal élő emberekhez) meg a jövőjéhez (gyermek) fűződő viszonya. Ugyanez az állítás régebbi korokra és más, például nem modern és nem európai kultúrákra, sejtésünk szerint, ugyanígy igaz lehet. Az emberi fogyatékoság története több szálon fut, semmiképpen sem lineáris” (Kálmán–Könczei,

2002: 1). A mű kutatómódszertani komplexitását a kvalitatív tartalomelemző módszerrel végzett hermeneutikai alap kutatás támasztja alá, vagyis a gadameri igazság keresése.

Berzsenyi kutatása azért is megalapozott tanulmány, mert egyrésztől több mint kétszáz forrást dolgozott fel magyar, német és angol nyelven, másrésztől pedig jómagá is vallástörténész. Így tehát kellő hozzáértéssel tudott közelíteni a Tanakh (a héber Biblia),¹ a Biblia, valamint a Korán tanításaihoz mint elsődleges forrásokhoz a kutatási témában. Nevével fémjelezve harminc publikációt lelhetünk fel magyar, angol és német nyelven.

A kutatás határait, kereteit és a dolgozat szerkezetét tekintve kirajzolódik, hogy az őskori bevezető részt követően az ókor a fő időhatár. Mivel a különböző korok nem határolhatók el egymástól élesen, a kora középkori századokat is említi a kötet a mintegy négy évezredes történeti áttekintésben. A könyv tagolását és a fejezetek különböző terjedelmét befolyásolta az a tény, hogy az ábrahám vallások hittudománya sok tekintetben egymásra épül. A zsidóság története öleli át a leghosszabb egységet. A keresztény értelmezést csak a zsidóság tanításához képesti eltérések szintjén tárgyalja részleteiben a kora középkorral bezárólag.

A zsidóság vallási kultuszát tekintve sem napjainkban, sem a megelőző – több ezer esztendővel ezelőtti – korokban nem volt egységes. Emberképe is fokozatosan alakult ki. A lélek és a test viszonyának definiálása a zsidó filozófiai tradícióból származik, melyet az iszlám és a kereszténység is átvett. A Tanakh kellő érzékenységgel kezeli a társadalom hátrányos helyzetű csoportjait. A monográfia külön alfejezetben mutatja be például a fogyatékos gyermekek nevelését, azoknak a szignifikáns fejezeteknek a tükrében, amelyek jelentősen meghatározták a közgondolkodást, vagy utólag kerültek e téma tárgyalásakor előtérbe.

Az iszlám szent könyve, a Korán és a prófétai irodalom is számos helyen említ tanító jelleggel fogyatékos személyeket vagy fogyatékosságokat. Ezek a szövegek hangsúlyozzák, hogy minden ember Isten alkotása. Az iszlám tanításában a betegségeket hitbéli feladatként értelmezik, például a fogyatékossgal élő gyermek születése próbatételnek számít a szülők számára, és semmi esetre sem a bűn büntetése. Az eltérő életvitelű családtagot magától érte-tődően integrálják a családba, elfogadják egyéni korlátaival együtt. A könyvnek ez a fejezete a legrövidebb; a fogyatékos emberekkel és a hozzájuk való viszonyulással kapcsolatos tanítás tisztázása és kor-, valamint társadalom- és kultúratörténeti részletek szerepelnek benne. Eszerint Mohamed az utolsó próféta, a próféták pecsétje, akivel lezárult az isteni kinyilatkoztatás történelmi sorozata, és létrejött az arab vallás. Az ábrahám vallások Istene egy. Megnevezése Él, illetve ennek többes számú alakja az Elohim/Eloáh, ami az arab nyelvben Allah formában használatos. Az iszlám tanítása majd egy évezred távlatából újraértelmezte

1 – A modern vallástudományi szakirodalom ebben a formában is használja a Tanakh kifejezést. Berzsenyi a könyvében csak Tanakh rövidítéssel említi a héber Bibliát.

és felelevenítette a közösséget segítő szociális igazságosság rendszerét. Bár nem vetette el az ember könnyelmű és bűnös viselkedésre való hajlamának elvét, azt, hogy a fogyatékoság a bűn büntetése lehetne, kifejezetten tagadta. Az ember sérülékeny és halandó teremtménye Istennek, ennek révén képes testben és – mint a metaforikus értelmezések is mutatják – lélekben is a tökéletlenségre. Isten azonban megteremtette minden betegség ellenszerét, csak az emberen múlik ezek felfedezése, alkalmazása és a metaforikus értelemben vett gyógyulás elfogadása. Az iszlám alapvető kinyilatkoztatásában ember- és társadalomközpontú vallás, melynek tanításai szintén áldozatul estek a hatalmi akarat történelmi torzításainak (Berzsenyi, 2017: 5–6).

Megfigyelhető, hogy a kirekesztés és a befogadás koronként és társadalmanként változott a történelem során. A szociális szolidaritás nehezen alakult ki. A fogyatékos embereket időnként elpusztították, időnként cirkuszban mutogatták vagy luxuscikként adták-vették őket (Kálmán–Könczei, 2002). Napjainkig feszítő probléma, hogy meddig tart a társadalom türelme és anyagi áldozatkészsége. A legfejlettebb kultúrákban természetesen nem kérdés, hogy az eltérő képességű embereknek is ugyanaz jár, mint az épeknek. Csakis a közmegegyezésen múlik, hol húzzuk meg a határvonalat.

A kötet egyedülálló mű, fejezetei külön is értelmezhetők, és nemcsak ismeretterjesztő, hanem oktatási célból is hiánypótló anyag a szakirodalmak palettáján. Multidiszciplinaritását tekintve – a teljesség igénye nélkül – vallástörténeti, pedagógiai, antropológiai és gyógypedagógiai nézőpontból is releváns írás. Felvetései nemcsak tájékozottságunkat gazdagítják, hanem reményem szerint újabb kutatásokat eredményeznek ezen a területen. Szívesen proponálom a felsőoktatás irányába is – főként pedagógiával, teológiával, filozófiával, kultúrával, társadalomtörténettel foglalkozó főiskolák, egyetemek számára – mint ajánlott szakirodalmat.

A disszertáció tanulmányozása után összefoglalva elmondható, hogy a különböző kultúrákban a fogyatékos személyekkel való bánásmód különbségei a „fogyatékoság” meghatározásával kezdődnek, és az adott kultúra értékeitől, normáitól függenek. Napjaink fogyatékoságügyi problémáit, társadalmi összefüggéseit leginkább úgy érthetjük meg, ha ismerjük az előző korszakok kulturális közegeit is. A kötetben a kiemelt vallási tanítások és befolyásuk vizsgálata nyomán az elfogadásra és az elutasításra vonatkozóan kialakult két évezredes hagyomány alapjait képező, ma is érvényes megállapítások olvashatók. A szerző többször hangsúlyozza, hogy a nagy világvallások közül a zsidóság, a kereszténység és az iszlám szent könyveinek tanítása nem tartalmaz indokolatlan kirekesztést a fogyatékos személyekre vonatkozóan.

A fogyatékos emberekkel kapcsolatos nézetek, kérdések az emberiséggel egyidősek, azonban lényegük folyamatosan változott a történelem során. Bizonyos fordulatok hatására a társadalom mindig megpróbálta értékelni, besorolni a fogyatékos személyeket. Berzsenyi a különböző korokban alkalmazott értékmérőként az egyén társadalmi hasznosságát, a vallási elfogadottság mértékét, a külső megjelenés esztétikai jellemzőit, a közösség erkölcsi megítélését, a taníthatóságot, nevelhetőséget, a gyógyíthatóságot, a tudományok fejlettségi fokát, az eltartási költségeket, a közösség érzékenységet és toleranciáját emeli ki. Mindezek bizonyítják, hogy nem volt és ma sem létezik egységes szemlélet a fogyatékoassággal kapcsolatban.

Az alaptézis mindig az, hogy Isten minden embert sérülékenynek és halandónak teremtett, ami nem minősítés, hanem létállapot. Például a négy evangélista számos találkozásra számol be Jézus és fogyatékos emberek között. Az Újszövetség gyógyító történeteit megfogalmazó találkozások Jézus Krisztusnak az ezen emberek iránti tiszteletéről és szeretetéről szólnak. Ezek azonban nem csak gyógyító történetek, hiszen olvashatunk olyan esetekről is, amelyeknél a „jelenlévőket” az egyéni fogyatékoasságaikkal együtt elfogadják. A szerző művében a három vallás kellő mennyiségű teológiai és hagyományirodalmára támaszkodva a kutatási anyag összehasonlító elemzését kor- és fejlődéstörténeti határok közé rendezi.

„Egy több évezredes vallási törvény is lehet az önkritika szabályozója, és átértelmezve, megfosztva ok-okozati összefüggéseitől válhat a leggonoszabb eszközzé. E történeti kutatás fontossága abban áll, hogy a szabályozók kialakulásának körülményeit vizsgálva megkísérelje tisztázni az eredendő okokat, és megválaszolni az ebből adódó kérdéseket” (Berzsenyi, 2020: 202).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERZSENYI EMESE (2017): *A fogyatékos személyek nevelésének története interkulturális megközelítésben, az ábrahámi vallások – a zsidóság, a kereszténység és az iszlám – szent könyveiben megfogalmazott tanítások tükrében*, Budapest, ELTE, https://ppk.elte.hu/file/berzsenyi_emese_tezisfuzet_magy.pdf (letöltve: 2020. 10. 31.).
- BERZSENYI EMESE (2020): *Kiválasztott vagy megbélyegzett? – Tanítások a fogyatékoságról: a zsidóság, a kereszténység és az iszlám szent könyvei szerint*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.
- KÁLMÁN ZSÓFIA – KÖNCZEI GYÖRGY (2002): *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*, Budapest, Osiris.
- MAGYAR ADÉL (2018): *Fejezetek az értelmifogyatékoság-kép történetéből – Elzárás, gyógyítás, fejlesztés a kezdetektől a 19. század végéig*, Budapest, Gondolat.
- MEGGYESNÉ HOSSZÚ TÍMEA (2008): *A Gyógypedagógiai preambulum tantárgy keretében tartott előadás anyaga*, Kaposvár, Kaposvári Egyetem.
- MENSCHEN (é. n.): *Menschen mit Behinderung in unterschiedlichen Kulturen*, <https://menschen-mit-behinderungen.info/menschen-mit-behinderung-in-unterschiedlichen-kulturen/> (letöltve: 2020. 11. 03.).
- POPPER PÉTER (2004): *Az Írás – Az Ószövetség a Teremtés könyvétől Malakiás prófétaig*, Kaposvár, Saxum.
- 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV> (letöltve: 2020. 12. 27.).
- 2003. évi LXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300061.TV> (letöltve: 2020. 12. 27.).

DISABILITY-HUMAN IDEAL OF ABRAHAMIC RELIGIONS

Abstract

The book is the research of Dr. Emese Berzsényi, a religious historian, in order to present the history of disability in a comparative way from the point of view of the religions of Abraham.

It provides a comparative, comprehensive picture of the teachings of world religions on how they approached and what they preached/said/taught about disability, about people with disabilities. The emphasis is on comparability. Because people with disabilities were the most vulnerable social group in all ages, they were, in most cases, protected in an unusual way by laws and customs. In the case of the three Abrahamic religions, Judaism, Christianity, and Islam believe, they analyze their teachings about people with disabilities, showing that, in order to avoid repetition, Judaism is the basis and, in the others, only differences and reinforcements are emphasized.

The older and more widespread the social teaching of a religion, the more difficult it is to uncover the deformed segments and reintegrate them into culture in their renewed/cleansed form. The modern detours of the dissertation serve the presentation and necessary justification of this process.

Keywords: Judaism, Christianity, Islam, disability

Husvéth Laura

Edukációval foglalkozó szakember. Középiskolai, főiskolai, egyetemi tanulmányait pedagógiai vonalon végezte. Jelenleg gyógypedagógusként, szaktanácsadóként dolgozik.

